

MEGEMLÉKEZÉS

Dénes György (1923–2015)

Dénes György névkutató munkássága a magyar onomasztika sajátos színtartója. Írásaiban egyedi színeit főképpen szerzőjük természettudományi képzettsége és érdeklődése adja: Dénes György a geológia, a hidrológia, a geográfia, de leginkább a speleológia, azaz a barlangkutatás felől közelítette meg a nevek világát.

Dénes György, a névkutatók kedvelt Gyurka bácsija azonban nemcsak munkásságának egyediségével tűnt ki ebben a tudományos közösségben, hanem – ezzel szorosan összefüggően – személyiségének, habitusának egyéni vonásaival is. Már ötven éves is jócskán elmúlt, amikor írásaival bebocsátást kért és méltán kapott is ebbe a körbe. Kereste a személyes kapcsolatokat a tekintélyes, vezető szakemberekkel éppúgy, mint a fiatal, pályájuk elején járó kollégákkal. De emellett azt is fontosnak tartotta, hogy az általa művelt különböző tudományterületek szakembereit egymással összeismertesse, ha úgy vélte, hogy ez mind az érintetteknek, mind pedig a tudománynak a hasznára válhat.

Előadásokat vállalt a magyar névtudomány rendezvényein, s ezen alkalmakkor még idősebb korában is magával ragadó lendülettel beszélt kedvelt tudományos témáiról, és érdeklődést keltően vázolta a tárggyal kapcsolatos további terveit, elképzeléseit. A Helynévtörténeti Tanulmányok 5. kötetében a tanácskozás résztvevőiről közzétett fénykép is felidézni annak az emléket, hogy a negyedik helynévtörténeti szemináriumon, Vasváron 2009-ben, 86 éves korában is milyen otthonosan érezte magát a többségében egészen fiatal névkutatók között, s tekintette teljesen magától értetődőnek az eseményen való részvételét.

Tőle magától tudom, hogy ezeket az alkalmakat nemcsak eredményei átadásának, hanem legalább annyira tudása bővítésének a színtereként is tekintette. A névkutatás nyelvtudományi, nyelvtörténeti kérdéseiben is alapos tájékozottsággal rendelkezett ugyan, ám – mivel ezen a téren rendszeres képzésben nem részesült – roppant óvatos volt ilyen irányú véleményének a megfogalmazásában. Írásait, előadásait készítve nyelvészeti problémákkal nem egyszer fordult nyelvész kollégáihoz, barátaihoz – a dolgozataiban tett említések, köszönetnyilvánítások bőséggel utalnak is erre –, hogy még a publikussá válás előtt véleményezzék elképzeléseit: kritikusan kereste saját írásainak gyenge pontjait, hogy minél teljesebben kiiktathassa őket a véglegesnek tekintett változatból.

Dénes György első publikációja 1955-ben jelent meg, s ezt követően hat évtizeden át láttak napvilágot dolgozatai különböző fórumokon. Munkáinak nagyobbik része geográfiai, geológiai és speleológiai témákat érint, de számosak a történeti tárgyú művei is. Vannak közöttük elmélyült tudományos dolgozatok, de szép számmal akadnak

tudománynépszerűsítő írások is, sőt nem egy turisztikai témájú könyvet, cikket is találunk ezek sorában.¹

Figyelmét főképpen a Kárpát-medence tájai, természeti képződményei és jelenségei kötötték le, de olvashatunk tőle más vidékek, távoli kontinensek vizeit, hegységeit, barlangjait bemutató munkákat is. Itthon a legkedvesebb tájak azok voltak a számára, ahol a karsztjelenségeket bőségesen megfigyelhette: Aggtelek és környéke, a Bódva mente, a Galyaság, a Torna völgye, a Gömör–Tornai-karszt, a Bükk, a Cserhát, a Börzsöny, a Budai- és a Visegrádi-hegység, a Pilis és a Gerecse, továbbá Erdély egyes vidékei álltak legközelebb a szívéhez. E tájak természeti jelenségeit kutatva azonban többnyire nem maradt meg a természettudós nézőpontjánál, az élettelen természeti környezet vizsgálatánál, hanem az ott élő ember története is felkeltette az érdeklődését.

Ehhez az összetett szemléletmódhoz ideális kutatói közelítésmódot a történeti földrajz nyújt, amelynek ismeretanyagát Dénes György ugyancsak jó néhány munkával gyarapította: megírta a Galyaság (1996, 1998), a Jósza-völgy (1998), a Bódva-völgy (1999) középkori történeti földrajzát, és írt a Bódvaszilasi-medence (1983), a középkori Gömör vármegyei Noak birtok (2013) történetéről vagy éppen Szalonna Árpád-kori templomáról (1974) és a Bódva mentén a középkorban folytatott vastermelésről (1973). Történeti földrajzi munkássága elvi és módszertani tekintetben szorosan kapcsolódott e tudományterület kiemelkedő tudósához, Györffy Györgyéhez, akitől Dénes György – saját bevallása szerint – nemcsak sokat tanult, hanem akinek az eredményeit több ponton ő maga is tovább finomította.

Ebben elsősorban az volt a segítségére, hogy az általa történeti nézőpontból bemutatott tájat ő maga a mai valóságában – amely azonban a szakértő szem számára a múltjából önmagában is sokat elárul – geográfusként igen alaposan ismerte, szinte lépésről lépésre nem egy alkalommal bejárta, az ott élőket az általa bizonytalannak vélt ismeretekről alaposan kifaggatta. Eredményei pedig megmutatják, hogy ez a szívós empirikus feltáró módszer olyan ismereteket is előhozhat számunkra, amelyek e nélkül korábban rejtve maradtak a tudomány művelői előtt. Dénes György vallotta, hogy a történeti földrajzot csupán az íróasztal mellett ülve, levéltári forrásokat tanulmányozva nem lehet igazán sikeresen művelni, hanem a helyszíni vizsgálódások minél összetettebb módszereit is alkalmaznia kell a kutatónak.

A helynevek iránti érdeklődést Dénes Györgyben – munkáiból jól kiolvashatóan – e két, fent említett tudományterületén végzett munkája keltette fel. A földrajzos-barlangkutató terepbejárásai során a mai helynevekkel ismerkedett meg, mégpedig a leginkább autentikus forrásból: a helybeliek nyelvhasználatából; a történeti földrajz kutatója pedig az írott források: oklevelek, régi térképek anyagában szembesült a régi helynévkinccsel. Írásai azt mutatják, Dénes György már pályája kezdetén felismerte, hogy a

¹ Dénes György tudományos munkásságáról az őt 88. (!) születésnapján köszöntő kötetben található bibliográfia nyújt tájékoztatást (TÓTH ÁLMOS – BARTH M. JÁNOS szerk., *Karszt, történelem, helynevek. Köszöntők és tanulmányok a 88 éves Dénes György tiszteletére.* Budapest, 2011: 281–306). Az alábbiakban egyes, nem nyelvészeti fórumokon közölt írásaira csupán a megjelenés évszámával utalok, ennek alapján ugyanis az adott munka a publikációs jegyzékben könnyen megtalálható. (A nyelvészeti szakfolyóiratokban megjelent munkáira a folyóiratok nevének bevett rövidítésével hivatkozunk: MNy. = Magyar Nyelv, NÉ. = Névtani Értesítő.) Egyébként e kötet tisztelgő írásainak a sokszínűsége is mintegy tükörként jelzi az ünnepeelt munkásságának diszciplináris összetettségét.

nevekben rejlő információk nagyban segíthetik a geológusi, geográfusi, történelmi munkáját, és persze fordítva is: természettudományos és történettudományi ismeretei segítségével a nevek nyelvi magyarázatát nem egy esetben hitelesebben meg tudja adni, mint azok a névkutatók, akik elsősorban nyelvészeti felkészültséggel fognak hozzá a nevek interpretálásához.

A nevekkal kapcsolatos írásait, elsősorban névmagyarázatait kezdetben főképpen barlangászati szaklapokban tette közzé: elsőként a *Baradla* névét (1960), aztán a sorban következtek a további barlang- és hegynevek: *Esztramos* (1974, 1980), *Aggteleki-karszt* (1969), víznevek, településnevek: *Jósvafő* (1998, 2006), *Orosháza* (2005). Névmagyarázatai – hasonló témakörben – 1979-től jelentek meg nyelvészeti, névtani fórumokon is: *Ménes-patak* (MNy. 1979), *Zsenge, Zsengő* (MNy. 1980), *Nádasd és Nádaska* (NÉ. 1993). Elemzett földrajzi közneveket: *árnyék és verő* (NÉ. 1981), és bemutatta a középkori magyar karsztföldrajzi szóincset (NÉ. 2005). A földtudományi módszerek szerepét a névkutatásban elméleti igényű tanulmányban is áttekintette (NÉ. 1991). Igen alapos élőnyelvi gyűjtés és történeti forrásfeldolgozás alapján Benedek Lászlóval együtt közreadta a Vályvölgy földrajzi neveit (1991).

A középkori barlangnevek bemutatásának több írást is szentelt (1970, 1973), egyes térségeket pedig kiemelten is tárgyalt ebből a szempontból: az ország északkeleti területeit (2002), az Ipolytól északra fekvő hegyvidéket (2003), valamint Korpona környékének térségét (2004). Névtani leírást adott emellett szülővárosának, Orosházának az első térképéről (1995) és az első katonai felmérés itteni anyagáról (2010).

Dénes György két karsztvidéki szónak és ezek helynévi előfordulásainak megkülönböztetett figyelmet szentelt. A *zsomboly* szó mai nyelvbéli és történeti előfordulásai hat írásának adták a fő témáját (1970, 1979, 1981, 2003, 2006). A *pest* és számos helynévi alkalmazása: *Pest* (1980, NÉ. 1991), *Kő-pest* (1973, 1998), *Pes-kő* (1975), *Pest-kő* (1975), *Büdös-pest* (1982), *Pest pataka* (NÉ. 2009), *Pestes* (2004), a középkori *Munuhpest* (1975, 1997, NÉ. 1999) – ugyanezekről német és angol nyelven külföldi konferenciákon is szólt (1983, 1985, 1988, 1999) – pedig éppen tucatszámú írásában szerepel. Az általa elemzett újabb és újabb helynevek által jelölt helyeket Dénes György szisztematikusan felkereste, hogy személyes megfigyeléseivel is alátámaszthassa magyarázatait.

Talán az utóbbi névbokor irányította rá a figyelmét a Kárpát-medence délszláv, közelebbről bolgár-szláv kapcsolataira. A bolgárok itteni sószállító útvonalát történeti források és helynevek vallomása alapján kísérte meg rekonstruálni (2003). A bolgárok honfoglalás kori jelenlétét e térségben a 9. századi bolgár állam hódító politikájával magyarázta, amelynek fontos eleme volt a népesség tudatos áttelepítése. E kérdéskör alapjait világitotta meg egyik utolsó írásában (2013), és szándékában állt, hogy az idevágó történeti forrásokat átfogó módon feldolgozza, e sorok írójával együtt pedig a bolgár nyelvnek a Kárpát-medencében megtalálható nyomait mai nyelvtörténeti ismereteink fényében számba vegye. Hatalmas munkavágy dolgozott benne életének még a tizedik évtizedében is, a sors azonban már nem adott neki erőt, lehetőséget arra, hogy ezeket az utolsó tervekét is valóra váltsa. Pályája, munkássága rendkívüli gazdagságával és sokszínűségével azonban e nélkül is tiszteletet, megbecsülést parancsol a számára.

HOFFMANN ISTVÁN
Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar